

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНИХ РУХІВ ПРОТЕСТУ В УКРАЇНІ

Ольга Оверчук,

кандидат політичних наук,
доцент кафедри історії та методики
викладання суспільних дисциплін

Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука

У статті аналізується становлення протестних рухів в Україні в умовах трансформацій соціальної та політичної сфери життя суспільства на прикладі найбільш поширених рухів країни. Доводиться, що незважаючи на те, що в Україні ще немає сильних і добре організованих громадських рухів протесту, процес їхнього створення вже розпочався і через деякий час протестні рухи можуть стати серйозною силою, з якою доведеться рахуватися.

Ключові слова: громадські рухи, українські рухи протесту, Україна.

In this article the process of Ukrainian protest public movements' formation under conditions of transformations in social and political spheres of society is analysed. Despite of the fact that there are no strong and well organized public movements of protest in Ukraine, process of their creation has been already begun and after a while the movements of protest can become strong force everyone must take into consideration.

Keywords: public movements, protest movements of Ukraine, Ukraine.

У кінці ХХ століття Україна стала на шлях побудови демократичної держави, що привело до трансформацій у всіх сферах життя країни. Політичні реалії українського суспільства за роки незалежності показують, що у країні існує політичний плюралізм, можлива відкрита критика діяльності політичних інститутів чи окремих політиків, однак ми все ще пожинаємо плоди старої радянської політичної традиції, яка виявляється у вигляді формального ставлення до проголошених політичних норм та цінностей. Для нашої країни є характерним політичне критиканство, популізм, демагогія. Політики, здобуваючи владу, не соромляться роздавати обіцянки, які і не збираються виконувати, що породжує недовіру до державних інститутів, громадське незадоволення та розуміння необхідності посилення впливу громадських інститутів, необхідність формування громадянського суспільства в Україні для ефективного контролю за діяльністю влади.

Затяжна економічна та політична криза загострила проблему розшарування суспільства, причому не лише у матеріальному, а й у духовному сенсі. Меншість, яка володіє багатством та владою, живе у своєму ізольованому світі і поступово втрачає зв'язок з народом, тому стала дедалі рідше зважати на інтереси більшості. Політичні партії, обслуговуючи здебільшого власні інтереси, згадують про «пересічних українців» переважно перед виборами. Така ситуація викликає в людей відчуття, що представницькі органи зневажають виявлену їм довіру, не виконують своїх функцій, порушують права свого електорату.

Тривале нехтування важливими проблемами суспільства викликає незадоволення та недовіру до діяльності влади, призводить до розуміння необхідності активізувати свій вплив через створення об'єднань, які були б настроєні на вирішення конкретних проблем державного чи місцевого рівня, привернули б до них увагу громадськості та влади, змусили б владні органи належним чином виконувати роботу, яка оплачується коштами платників податків.

Стара політична традиція все ще впливає на свідомість народу, змушуючи українців сподіватись, що ситуація зміниться і без їхнього втручання, однак демократичні зміни ведуть до поступової трансформації соціально-політичних позицій людей, які по-новому усвідомлюють своє місце та роль у суспільстві. Громадяни країни, відчуваючи нехтування їхніми інтересами, намагаються посилити громадський контроль за державною владою: починають об'єднуватися у громадські організації та рухи, висловлюючи невдоволення діяльністю чи бездіяльністю влади, утворюють рухи протесту. Саме тому вивчення становлення українських протестних рухів в умовах суспільно-політичних трансформацій є, на нашу думку, надзвичайно *актуальним*.

Важливими для дослідження громадських рухів протесту є доробки російських вчених Г. Ділігенського, Є. Здравомислової, В. Костюшова, М. Малютіна, а також роботи авторів західних країн Д. Барі, Л. Вей, Дж. Гібсон, Р. Даг, Дж. Дженкінс, С. Ліпсет, Є. Мюллер, В. Рейзінгер, С. Хантінгтон та ін. Окремі аспекти діяльності протестних рухів в Україні досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Бабкіна, Н. Бабенко, М. Головатий, А. Колодій, П. Мартиненко, Ю. Шемшученко, Г. Почепцов, А. Ткачук та ін. Однак, на нашу думку, проблема становлення нових протестних рухів України в умовах суспільно-політичних трансформацій все ще потребує більш детального дослідження і системного висвітлення.

Мета цієї статті – дослідити становлення сучасних рухів протесту в умовах соціально-політичних трансформацій в Україні, виявити основні чинники, які впливають на виникнення протестних рухів.

Протестні рухи як соціальне явище на території України існують вже давно, однак активізація їхньої діяльності та збільшення інтересу до громадських рухів протесту викликана трансформаціями у соціальній, політичній, економічній сфері життя суспільства, процесом становлення громадянського суспільства.

На нашу думку, найважливішими ознаками протестних рухів є те, що вони виникають у результаті об'єднання громадян для вираження протесту проти діяльності чи бездіяльності влади, здебільшого не мають постійної чисельності і фіксованого членства, характеризуються досить епізодичним зв'язком між членами руху, не ставлять перед собою мету здобути владу, а створюються переважно для того, щоб змусити владні структури різного рівня врахувати думку громадськості щодо певного питання та підштовхнути державні органи до вирішення якоїсь конкретної проблеми тощо.

Українська дослідниця І. Галактіонова виділяє такі ознаки громадянської непокори, які, на нашу думку, можна віднести і до рухів протесту:

- ненасильницькі методи боротьби, що має виключати можливість використання сили з боку опонентів;
- непокора якомусь конкретному закону або дії влади, але в межах дотримання правопорядку та вірності принципу верховенства права;
- акції руху протесту можуть мати прямий (невиконання закону, що викликає протест) або непрямий (невиконання інших законів) характер;
- акції повинні носити показовий, публічний характер з поясненням своїх намірів;
- ключовим моментом усіх акцій протесту є прагнення їх учасників витримати будь-які наслідки власних дій на знак серйозності своїх намірів;
- практика проведення акцій протестних рухів визнає як активне порушення закону або правопорядку, так і пасивне ігнорування його вимог;
- підставою для виникнення руху протесту є переконання, що той чи інший закон або дія влади є аморальною, несправедливою;
- акції протестного руху можуть бути організовані як однією особою, так і групою однодумців, а також іншою спільнотою або союзом спільнот тощо [1, с. 81].

Розглянемо основні протестні рухи, які існують сьогодні в Україні, на основі класифікації за основними чинниками, які впливають на їхнє виникнення:

Рухи проти порушень прав людини:

1. Рухи проти порушення прав затриманих – це об'єднання громадян, які протестують проти порушень прав людини органами внутрішніх справ, зокрема це стосується як умов утримання у СІЗО, так і катувань, за допомогою яких працівники міліції отримують зізнання від підозрюваних. Діяльність цього руху є періодичною і активізується завдяки правозахисним організаціям, які влаштовують акції протесту (22 червня 2010 року за ініціативою громадських організацій розпочалась всеукраїнська безстрокова кампанія протесту проти порушення прав людини в Україні – «Ні! Беззаконню!» тощо), через заяви правозахисників, які повідомляють про порушення (24 вересня 2007 р. в Києві відбулася прес-конференція за участі відомих правозахисників, де журналістам та громадськості було представлено один з випадків порушення прав людини) та завдяки скаргам і розповідям постраждалих, які потрапляють у ЗМІ.

2. Рух проти дискримінації за мовою. Спостерігається два найбільших напрями – проти утисків прав російськомовного населення та проти дискримінації української мови. Активізація діяльності цих рухів відбувається переважно за ініціативи політичних партій та організацій. Останній сплеск активності відбувся навколо обговорення Закону «Про мови в Україні» у вересні 2010 року: він був викликаний внесенням законопроекту, який пропонує суттєво розширити сфери застосування російської мови.

3. Антифашистський рух, який зародився як суспільна реакція на прояви ксенофобських та расистських настроїв у суспільстві, спостерігається як серед людей старшого віку, які протестують переважно мирним способом через пропаганду та мирні акції протесту, і підтримується Комуністичною партією України, так і серед молоді, яка бореться проти проявів фашизму, об'єднуючись у групи, що не гребуючи й силовими методами виступають проти дискримінації на основі кольору шкіри чи національного походження. Певна кількість представників молодіжного напрямку не прагне співпрацювати з органами правопорядку і повідомляти про випадки дискримінації, а намагається розібратися з такими людьми власними силами, що нерідко закінчується бійкою [2].

4. Рух проти дискримінації прав жінок (феміністичний рух) діє за підтримки міжнародних та місцевих громадських організацій як на державному, так і на локальному рівнях. Однак ідеї руху, на нашу думку, не знаходять активної підтримки громадськості та влади, які погоджуються з необхідністю змін, але фактично не докладають зусиль, щоб ці зміни втілити. Жіночі організації не можуть змінити свідомість суспільства, для якого характерно вважати таку дискримінацію якщо не нормою, то невеличким відходом від норми. Проте деякі зрушення відбуваються. Свідченням цього є поява епатажної жіночої організації Femen, яка у трохи дивний спосіб виступає проти дискримінації жінок і відома своїми акціями з роздяганням, які широко висвітлюються у ЗМІ та у мережі Інтернет. Нам поки не відомо, щоб активістки руху досягли хоча б однієї з поставлених цілей, однак увагу до себе їм привернути вдалося [3].

5. Рух проти гендерного насильства намагається зменшити рівень насильства у сім'ї та соціумі. Активісти цього руху діють методами пропаганди ідей ненасильницьких стосунків у суспільстві. Цей рух ініційований організацією «Юнаки проти насильства», яка діє спільно з владою. Однією з ініціатив руху стала Національна кампанія «Стоп насильству!», яка розпочалася у 2008 році [4].

6. Рух проти тотальної вакцинації виник через протиріччя, яке існує з цього питання: законодавство України, з одного боку, передбачає добровільність щеплень, з іншого – забороняє приймати до дитячих установ дітей, які не мають щеплень згідно з графіком. Рух активізується періодично після повідомлень про настання смерті чи тяжкого захворювання у дітей після вакцинації. Батьки бояться за здоров'я дітей, однак не хочуть мати проблем в освітніх закладах, що змушує їх формально підкоритись вимогам установ,

а насправді приховувати реальний стан справ, підкуповуючи медичних працівників, які просто роблять запис у медичній картці. Тобто, рух проти вакцинації існує як у відкритій формі, так і у прихованій, закритій формі, коли просто відбувається ігнорування вимог МОЗ.

7. Рухи проти забруднення довкілля є глобальними та локальними. Глобальні рухи в Україні існують за підтримки відділень міжнародних суспільних екологічних рухів «Грінпіс», «Билуна» й інших, які діють у нашій країні на постійній основі. Ці рухи ще не мають активної підтримки населення України, більшість розуміє необхідність активних дій, однак підтримує пасивно. Населення втратило довіру до людей, які висувують ідеї захисту довкілля, що, на нашу думку, є наслідком діяльності «зелених» партій, до яких ставляться так само, як і до будь-яких інших партій, вважаючи, що їхньою метою є здобуття влади, а не захист природи. Однак цей рух ще не має того впливу у суспільстві, який він повинен мати і матиме через певний час, коли громадськість зрозуміє, що бездіяльність призведе до незворотних змін, які суттєво вплинуть на якість життя.

Локальні, місцеві рухи створюються для вирішення конкретних екологічних завдань у даній місцевості й, досягши цілі чи зрозумівши, що все марно, свою діяльність припиняють. Час від часу у містах та селех, поблизу яких зберігаються отруйні речовини, боєприпаси чи розташовуються великі сміттєві звалища, виникають стихійні мітинги протесту, які інколи навіть досягають своєї мети і примушують владу вжити заходів і хоча б тимчасово вирішити проблему (акція мешканців сіл Малехів, Грибовичі Львівської області 2009 року, акція мешканців сіл, прилеглих до Малашівського смітника біля м. Тернопіль 2009 року тощо).

8. Рухи проти будівництва виникають здебільшого стихійно і не користуються підтримкою влади. Як правило, такі рухи виникають у великих містах, де земля є досить дорогою, коли населення помічає, що на території парку чи на дитячому майданчику починається будівництво. Протестуючи проти будівництва, активісти вдаються не лише до мирних акцій протесту, щоб привернути увагу до проблеми, а й, бачачи байдужість з боку влади, не гребують проколюванням коліс техніки забудовника або пошкодженням кабелів, що обслуговують будівництво, лягають під колеса будівельної техніки. Однак чи не найбільш популярною тактикою антизабудовних протестів є знищення паркану довкола будівництва. Такі рухи протесту рідко досягають поставленої мети, тому що забудовники переважно мають підтримку влади, яка дає дозвіл на будівництво й отримує з цього зиск. Прикладами таких рухів є численні акції протесту в місті Києві (проти забудови скверу на Позняках, акції протесту проти забудови ділянок на березі дніпровських заток Берківщина і Княжий затон, проти забудови буферної зони Софії Київської тощо), в П'ятничанах (проти забудови набережної Південного Бугу), у Кіровограді (Національна спілка архітекторів протестувала проти забудови Центрального скверу) тощо.

Рухи проти рішень влади:

1. Рух проти прийняття нового Трудового кодексу України був реакцією громадськості на проект кодексу, який мав бути винесений на голосування 1 квітня 2010 року. Апогеєм діяльності цього руху була акція протесту, ініційована Незалежними профспілками і проведена 30 березня. Наголошуючи на тому, що відповідно до статей цього кодексу суттєво погіршується становище працівників, активісти руху вимагали від президента вплинути на Верховну Раду і зняти проект з розгляду. Вони попередили, що ухвалення цього кодексу викличе хвилю справедливого насильства, до якого будуть вдаватись робітники у зв'язку з ліквідацією гарантій, які закріплені у чинному Кодексі Законів про Працю (1972). Результатом цієї акції стало те, що проект кодексу був знятий з голосування 1 квітня, однак активісти руху попередили, що продовжать спостерігати за тим, щоб він не був прийнятий пізніше [5].

2. Рух проти призначення Дмитра Табачника на посаду міністра освіти і науки України, який виник за ініціативи частини українських громадських, студентських і

молодіжних організацій, органів місцевого самоврядування, політичних партій, діячів освіти і науки. Активісти руху стверджували, що Табачник не приховує свого антиукраїнського настрою, попереджали, що будуть протидіяти його діяльності всіма законними засобами. На захист Д. Табачника виступили політичні діячі, науковці, які наголошували на його професіоналізмі й на тому, що його слова перекручені й вирвані з контексту. У рамках «Антитабачної кампанії» було проведено кілька десятків акцій, які не досягли своєї мети.

3. Рух проти підвищення комунальних тарифів. Акції протесту проти підвищення тарифів пройшли у багатьох містах України і були ініційовані опозиційними партіями, які виступили проти підвищення у 2010 році цін на газ, тепlopостачання і гарячу воду для населення. Однак ці виступи не змінили ситуації. Влада переконувала громадськість, що тарифи є економічно обґрунтованими і необхідними для отримання кредиту від МВФ, до того ж на малозабезпечених громадян підвищення практично не вплине, адже держава збільшує розмір субсидій. Незадоволення тарифами залишилося, однак акції протесту практично не відбуваються.

4. Рух проти заборони секонд-хендів. У багатьох містах України у вересні-жовтні 2010 року відбулися мітинги та збори підписів проти закриття магазинів, у яких продають ношений одяг. Хвилю народного обурення підняла заява, розповсюджена головою Держкомпідприємництва Михайлом Бродським про закриття секонд-хендів, у якій стверджувалося, що заборона на ввезення другосортного одягу створить сприятливі умови для роботи національної легкої промисловості та зменшить контрабандне ввезення товарів на територію України. Незважаючи на широкомасштабні акції, норми, що забороняють ввезення секонд-хенду в Україну, мають набути чинності 1 січня 2011 року [6].

5. Рух проти запровадження платних послуг у вишах вилився у широкомасштабні акції протесту. Своєю апогеєм акція досягла 12 жовтня 2010 року, коли були проведені мітинги в 15 містах країни. Всеукраїнська акція протесту українських студентів пройшла в рамках «Глобальної хвилі дій за безкоштовну освіту». Про солідарність з українськими колегами заявила ініціатива International students movement, яка координує студентський рух в усьому світі. Напередодні протестних акцій уряд, відповідно до доручення президента Януковича, переглянув постанову про введення платних послуг у вишах і скасував плату за перескладання лабораторних робіт, понаднормове користування бібліотеками, спортзалами та Інтернетом, залишивши за вишами право брати плату за відновлення залікової книжки або студентського квитка, на платні транспортні послуги, видання та реалізацію літератури та платні освітні курси. Однак часткове скасування урядом платних послуг у вишах не влаштувало громадських активістів: вони відзначили, що їх за рішенням ректорату все одно можуть зобов'язати платити за звернення до медпунктів і за деякі інші послуги [7].

Патріотичні рухи:

1. Рух проти байдужості суспільства. Учасниками руху «Не будь байдужим!» є відомі українські музичні гурти, письменники, спортсмени. З самого початку ініціативи учасники руху поставили перед собою завдання сприяти відновленню громадянської свідомості. Гасло руху: «Ні – Малоросії! Зробимо країну Україною!». Мета: подолати негативні стереотипи щодо колгоспності української мови, маргінальності української історії та неповноцінності української культури. Рух виступає проти поділу України на Схід і Захід, проти занепаду української мови тощо [8].

2. Суспільно-політичний рух «Пробудження» закликає громадян озирнутись навкруги, пробудитись від сну та стати господарем у своїй країні. Адже економіка зруйнована. Внутрішній валовий продукт України сьогодні на 45% нижчий, ніж 20 років тому. Промисловість відступає перед кризою. Державний борг протягом останнього року зріс удвічі й досяг 300 мільярдів гривень. Скарбниця порожня. Скоро буде нічим платити зарплатні та пенсії. Настання дефолту – лише питання часу [9].

Ще одним проявом протестного руху є неформальні рухи.

Результати дослідження під назвою «Расизм та ксенофобія в Україні» [10] свідчать, що в Україні активізувався рух молодіжних неформальних об'єднань, діяльність яких спрямована на насильницькі дії на ґрунті расової та національної ворожнечі. Ці об'єднання активно використовують мережу Інтернет, у якій діють щонайменше 30 веб-сайтів неонацистського й ультра націоналістичного характеру.

Експерт Харківського інституту соціальних досліджень Денис Кобзін заявив, що в різних містах України є райони, де модно бути скінхедом, бонхедом і певним чином брати участь у нетолерантній діяльності, починаючи від образи людей неслов'янської зовнішності й закінчуючи побиттям і вбивствами. Найчастіше насильство спрямовано проти іноземних студентів, біженців та іммігрантів, бізнесменів, туристів [10].

Нетерпимість до інших націй та рас розпалюють неонацистські рухи та організації. Зокрема, організація «Патріот України» проповідує монорасове мононаціональне суспільство, збудоване на принципах Української національної величі та соціальної справедливості, і прагне відновити Білу Цивілізацію, що спроможна зробити, на їхню думку, лише Українська нація. «Патріот України» ставить перед собою мету змінити державний устрій на організований Український Націоналізм, що діятиме на принципах Націократії, яка настане за влади Нації у власній державі [11].

У зв'язку з поширенням пропаганди гомосексуалізму виник відносно новий громадський рух «Любов проти гомосексуалізму» (ЛПГ), який був заснований восени 2003 року. Його активісти поширюють інформацію про небезпеку і ненормальність пропаганди гомосексуалізму і лесбійства, організовують яскраві вуличні акції, беруть участь у телерадіопрограмах, проводять консультації, пропонують органам влади проекти рішень у сфері захисту сім'ї і т.д. [12].

Реакцією на збільшення рівня злочинності у містах можна вважати й виникнення такого порівняно нового, популярного переважно серед молоді, соціального руху, як антигопівський рух, активісти якого прагнуть протистояти гопівським ідеям. Гопниками активісти цього руху вважають представників пізньорадянської субкультури, яка створилася в результаті проникнення кримінальної естетики в маси населення. Це молоді люди, які поведуться жорстоко, порушують права інших, вживають у своєму мовленні нецензурну лексику, тюремний жаргон тощо. Такій молоді притаманна схильність до насильства над законослухняними громадянами, постійне порушення норм поведінки. Активісти антигопівського руху мають різні думки щодо методів боротьби з гопниками: одні обирають просвітницькі методи, пояснення, інші прагнуть до фізичної розправи [13]. Матеріали про боротьбу з цим явищем поширюються переважно у мережі Інтернет і мають вигляд пропагандистських закликів, відео-роликів, акції обговорюються на форумах та різноманітних блогах.

Активними і найбільш агресивними експерти вважають групи з числа так званого руху Біла Влада – Скінхеда Спектрум (White Power – Skinhead Spektrum), українська філія світової екстремістської мережі Кров і Честь (Blood & Honour), воєнізована неонацистська секта Світова Церква Творця Рутенія (World Church of the Creator Ruthenia). Їх об'єднує загальна ідеологія расизму та націоналізму, яка базується на принципах встановлення переваги над особами інших рас і національностей [10].

Таким чином, розглянувши деякі з протестних рухів, які сьогодні діють в Україні, ми можемо стверджувати, що у нашій державі ще немає масових громадських рухів, які могли б активно впливати на життя суспільства, однак спостерігається активізація стихійних протестних рухів, направлених на вирішення конкретних господарських проблем, та рухів, які виступають проти якихось конкретних рішень влади – це сигнал для влади, на які проблеми варто направити свої зусилля. Крім того, варто звернути увагу на діяльність неформальних радикальних рухів, які активізували свою діяльність в Україні, використовуючи мережу Інтернет для поширення своїх ідей та рекрутуючи нових членів серед молоді, яку закликають до насильства.

Проаналізувавши найбільш поширені рухи протесту України, ми дійшли висновку, що сьогодні вони виникають здебільшого за ініціативи громадських організацій, опозиційних партій, активістів, однак вже є й випадки, коли рухи виникали на хвилі обурення діями чи бездіяльністю владних органів.

На нашу думку, подальші трансформації у суспільно-політичному житті країни, розбудова демократичних інститутів, становлення громадянського суспільства сприятиме зростанню кількості громадських рухів, у тому числі й рухів протесту. Однак, якщо влада працюватиме конструктивно, попереджаючи загострення соціальних, політичних, економічних, екологічних проблем суспільства, враховуючи громадську думку, дотримуючись законів держави, то потреби у протестних рухах не виникне.

1. Галактіонова І. Громадянська непогора як явище в сучасній політичній культурі суспільства / Галактіонова Ірина // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. – №1-2, 2008. – с. 80-85. 2. Антифашистський спротив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://antifa.blox.ua/html/1310721,262146,21.html?64859>. – 3. Жіночий рух FEMEN – Ми діємо! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://femen.livejournal.com/>. 4. Сидорів С. Рух «Юнаки проти насильства» / Сергій Сидорів // Gender Space [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gender.at.ua/news/2010-03-31-367>. – Назва з титул. екрану. 5. Незалежні профспілки виступили проти нового Трудового кодексу [Електронний ресурс] // RKAS.ORG.UA. – Режим доступу: <http://rkas.org.ua/forum/viewtopic.php?f=11&t=1311#p11775>. – Назва з титул. екрану. 6. Міськрада виступила проти закриття секонд-хендів [Електронний ресурс] // Репортер: Івано-Франківський тижневик. – Режим доступу: http://report.if.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6008. – Назва з титул. екрану. 7. Савицький О. Українські студенти виступили проти введення платних послуг у вузах / Олександр Савицький // Освіта.UA. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/news/9443>. 8. NBB [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbb.com.ua/>. 9. Суспільно-політичний рух «Пробудження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://patrioty.in.ua/>. 10. Расизм і ксенофобія в Україні: реальність та вигадки. / Харківська правозахисна група; Художн.-оформлювач Б. Є. Захаров. – Харків: Права людини, 2009 р. – 192 с. 11. Офіційний сайт ВГО «Патріот України» – Нація понад усе! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://patriotukr.org.ua/>. 12. Офіціальний сайт движения «Любовь Против Гомосексуализма» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://love-contr.org/>. 13. Сайт Львівської антигопівської організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lago.org.ua/docs/nebudgopom.htm>.